

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 37 • Ağustos/August 2025

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut670>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Türk Halk Hikâyelerinde Entrika: Âşık Garip Hikâyesi Örneği

Intrigue in Turkish Folk Tales: The Example of the Story of Âşık Garip

Öz

Entrika, sözlü kültür ürünlerinin çoğunda bulunmaktadır. Âşık hikâyelerinde asıl kahramana halk ifadesiyle ayak bağı olup işlerine engel olan birtakım sebepler bulunmaktadır. Bu durumu oluşturan çoğu zaman insanlar olduğu gibi başka nedenler de olabilmektedir. Entrikayı oluşturan sebepler, dışardan kaynaklandığı gibi asıl kahramanın kendisinden de kaynaklanabilmektedir. Entrikanın olması, âşığın amacına ulaşmasını zorlaştırır. Asıl kahramanın etrafını çevreleyen engellerden kurtulmak için birtakım maddi ve manevi yardımcıları bulunmaktadır. Ancak bunlar nicel olarak entrikayı oluşturan nedenlere oranla oldukça sınırlı sayıdadır. Entrika, hikâye içerisinde olumsuz olarak görülse de anlatının devamını sağlayan en önemli ivmedir. Anlatı bir entrikadan başka bir entrikaya kadar devam eder. Anlatı dinleyicilerin dikkatlerini çeker ve kültürel bellekte kolayca kalmasını sağlar.

Âşık Garip Hikâyesi, Türk dünyasında tanınan ve çokça sevilen bir hikâye olarak anlatılagelmiştir. Bu çalışmada Türk halk hikâyelerinden Âşık Garip hikâyesi esas alınmıştır. Bu hikâyelerde gerek asıl kahramanın kendisinden kaynaklanan entrikaya neden olan şeyler, gerekse asıl kahramanın amacına ulaşmasına engel olan dış (asıl kahramanın dışında gelişen) nedenlere dikkat çekilmiştir. Halk hikâyelerinde entrikaların oluşma şekline ve hikâyeler içerisindeki işlevlerine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Hikâyesi, Âşık Garip, Kahraman, Entrika.

Abstract

Intrigue is present in most products of folk culture. In the stories of the Âşık, there are a number of reasons that hinder the main character's endeavors, acting as obstacles in the words of the people. These reasons are often people, but other causes may also exist. The causes of intrigue may originate from outside sources or from the main character himself. The presence of intrigue makes it difficult for the Âşık to achieve his goal. The main character has a number of material and spiritual helpers to overcome the obstacles surrounding him. However, these are quite limited in number compared to the reasons that constitute the intrigue. Although intrigue is seen negatively in the story, it is the most important momentum that keeps the narrative going. The narrative continues from one intrigue to another. It captures the audience's attention and ensures it is easily retained in the cultural memory.

The story of Âşık Garip has been told as a well-known and much-told story in the Turkish world. This study is based on the story of Âşık Garip from Turkish folk tales. In these stories, attention is drawn to both the things that cause the intrigue originating from the main character himself and the external (developing outside the main character) reasons that prevent the main character from achieving his goal. The focus is on how intrigues are formed in folk tales and their functions within the stories.

Keywords: Folk Tale, Âşık Garip, Main Character, Intrigue.

Mustafa HASANVELİ*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

*Dr.

Van/Türkiye

Elmek: mhasanveli@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1360-1043

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 24.08.2025

Kabul Tarihi: 29.08.2025

E-yayın Tarihi: 31.08.2025

Atıf Citation:

HASANVELİ, M. (2025). Türk Halk Hikâyelerinde Entrika: Âşık Garip Hikâyesi Örneği. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (37), s. 68-78.

Giriş

Bir milletin kültürü, geleneği ve geçmişinden izler barındıran halk hikâyelerinin tanımı üzerinde birçok araştırmacı fikir beyan etmişlerdir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Halk hikâyeleri, destan ve masal gibi anlatı esasına bağlı türler içerisinde yer almaktadır (Türkmen,2018: 11). Alptekin halk hikâyelerini “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsulleri...” olarak tanımlarken (2016: 18) Elçin ise Türk Halk hikâyelerinin, milletimizin roman ihtiyacını karşıladığını ifade eder (1988: 444). Boratav, halk hikâyesi geleneğinin destan anlatma geleneğinin yerini aldığını ifade ederek halk hikâyeleri hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır. “Bu deyimden, somut örnek vermek gerekirse, Köroğlu, Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Tahir ile Zühre, vb. Hikâyeleri anlıyoruz. Bu anlatı geleneğinin bugün de canlı kaldığı bölgelerde (Kars, Erzurum gibi Kuzey- doğu ve Maraş, Çukurova gibi Güney-doğu Anadolu illerinde) onlara Hikâye adı veriliyor. Bizim kanımıza göre bu tür XVI’ inci yüzyıldan bu yana, eski ozanların anlatma geleneğinin ürünü olan destan («épopée») ın yerini aldı” (1995: 51).Bunun dışında Köse’nin belirttiği gibi, bu tarz hikâyelerin temalarında “gurbet” motifi önemli bir yer tutmaktadır. Kahraman âşık olur olmaz gurbete gider. Tekrar memleketine dönse bile yine bir sebeple gurbete çıktığı görülür (1996: 36).

Türk Halk hikâyeleri içerisinde çok önemli bir yeri olan ve geniş bir coğrafyada anlatılabilen Âşık Garip Hikâyesi hakkında en kapsamlı çalışma Fikret Türkmen tarafından yapılmıştır. “Beşi yazma sekizi sözlü olmak üzere toplam on üç varyantı epizotlara göre mukayese etmiştir” (Demir ve Öztürk, 2022: 73). Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı* adlı çalışmasında belirttiğine göre, Âşık Garip Hikâyesi Azerbaycan’dan Balkanlara Türkmenistan’dan Doğu Türkistan’a hem sözlü hem yazılı kaynaklarda bilinmektedir. Azerbaycan varyantı 1982 yılında Âşık Oruç’tan derlenmiştir. *Kavkaz Mecmuasının* yanı sıra 1939 yılında *Azerbaycan Poeziyası Antologiyası*’nda yayımlandığını ifade eder (2019: 224). Halk edebiyatı alanında birçok sorunun cevabı çalışmalarından karşılanan Boratav ise Âşık Garip, Ercişli Emrah, Kerem gibi hikâyeleri *Sevgi hikâyeleri* kapsamında değerlendirir. Ona göre bu şahıslar gerçekte yaşamışlardır ve bütün anlatılar bu halk şairleri veya âşıkların etrafında cereyan eder. Boratav’ın ifadesiyle bu başkahramanların *romanlaşmış hayatlarını* süsleyen metin içerisindeki şiirsel ifadeler de o âşığa ait olduğu kabul edilir (1995: 53).

Âşık Garip hikâyesinin eski kıssalardan yayıldığı düşüncesini savunan araştırmacıların aksine Âşık Garip’in gerçekte yaşadığı ve hikâyelerin onun etrafında geliştiğini savunan araştırmacıların daha çoğunlukta olduğu görülmektedir (Demir ve Öztürk, 2022: 73). Atnur, *Kazan Tatarlarında “Şahsenem ve Garip” Hikâyesi* adlı çalışmasında “Ağlamaktan gözleri kör olan Garip, Kazak şehrine gelir, bir Kurban Bayramı gecesı rüyasında Şahsenem’i görür, ertesi gün tekrar yola çıkar ama kör olduğu için bir kuyuya düşerek ölür.”¹ (2007: 153) ifadesiyle, bu toplulukta da gerçekte yaşamış biri olduğunu göstermektedir. Âşık Garip hikâyesinin yerli bir hikâye olduğu şu şekilde ifade edilmiştir: “Âşık Garip, Türk kaynaklı bir halk hikâyesidir ve milli unsurlar içermektedir. Bu hikâyede göçebe hayattan daha çok yerleşik hayat özellikleri görülmektedir” (Demir ve Öztürk,

¹ Bu anlatıda Yusuf Kıssasına benzer bir anlatıyla karşılaşmak mümkündür. Anlatıda görülen kör olmak ve kuyu sembolleri Kıssa-i Yusuf’a olan benzerliği teyit etmektedir. Ayrıca Âşık Garip hikâyesinin farklı varyantlarında Keloglan veya Şah Vele’ın Âşık Garip’in elbisesini/gömleğini getirerek Garip’in öldüğünü söylemesi (Alptekin, 2019: 226) üzerine ağlayan annesinin gözlerini kaybetmesi ayrıca, “(...) Garip, annesinin kör olmuş gözlerine bu toprağı sürünce annesinin gözleri açılır” (Dilek, 2010: 60) detayı da muhteva açısından Kıssa-ı Yusuf’a olan benzerliğiyle dikkat çekmektedir.

2022: 73). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Âşık Garip Hikâyesi Türk halk hikâyeleri içerisinde Türk dünyasında çok sevilen ve anlatılagelen bir halk hikâyesidir. Hikâyede her ne kadar eski kıssalarla benzerlikler bulunsun da hikâyenin Âşık Garip adlı bir âşığın etrafında geliştiği görülmektedir. Âşık Garip hikâyesiyle ilgili olarak yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekici olanlardan biri olan İbrahim Dilek'in *Aşkın İki Yüzü Tek Hâli: Âşık Garip Hikâyesi İle Romeo Ve Juliet'in Mukayesesi* adlı çalışması, Âşık Garip ile Romeo ve Juliet'i olay örgüsü, figüratif yapı ve motifler bakımından karşılaştırmaktadır. Dilek Âşık Garip'in Şahsenem ile kavuşmasını engelleyen nedenlere, *rakiple karşılaşma* ve *gurbet* konusuna da değinmektedir (2010: 59-63). Bu çalışmanın İbrahim Dilek'in yukarıda bahsedilen çalışmasından ve diğer çalışmalardan farklı olarak doğrudan halk hikâyelerinde entrika ve Âşık Garip hikâyesinde entrikayı oluşturan nedenlere odaklanmaktadır.

Bu çalışmada, Türk halk edebiyatındaki sözlü ürünlerde entrikaya da kısaca değinilerek, Âşık Garip'le ilgili kapsamlı çalışmaları olan Fikret Türkmen'in (2018) *Âşık Garip Hikâyesi İnceleme-Metin* esas eserinde incelediği varyantları ve Âşık Garip'le ilgili literatürde yapılan diğer bilimsel çalışmalardan faydalanılarak, hikâyede entrikayı oluşturan temel nedenler ve entrikanın ne suretle geliştiği ele alınmıştır. Böylelikle sözlü edebiyat ürünlerinde entrikanın hem icra bağlamında hem de hikâyenin ilgi çekmesi ve hafızalarda uzun yıllar boyunca yer edinmesi açısından önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

1. Âşık Garip Hikâyesinde Entrika

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde hile kavramı; birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, dümen ve oyun olarak tanımlanır.² Entrika ise birçok edebiyat ürününde kullanılan, hile³ ve tuzak şeklinde anlatıya yansımaktadır. Entrika, divan edebiyatından halk edebiyatına, masaldan halk hikâyesine hatta fıkraların işlevlerinde bile bulunan ve anlatının kalitesini gerilim ve aksiyonla arttıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Entrikanın temelinde kıskançlık, çekememezlik ve paylaşamama gibi etkenler yatmaktadır. Sözelimi Schiller'in *Aşk ve Entrika* adlı saray entrikalarını işleyen eserinde, Walter'in entrikaları sonucunda oluşan hayal kırıklıklarıyla zamanla aşkın yok edildiği ileri sürülmektedir (2019: 2). Her alanda görülebilen entrikanın birkaç kişi tarafından gizliden kurgulanabildiği gibi, bir kişi tarafından da anlık kurgulanabileceğini gösteren Şehname'de geçen bir hikâyede görülmektedir. Rüstemi Zal'in Sührâb'dan kurtulmak için onu kandırması ve kurduğu hile ile zaman kazanması ve sonrasında onu öldürmesi (Albayrak, 2023: 259) şeklinde şehnameye yansımaları yönüyle entrikaların insanlık tarihinin çok eski dönemlerindeki anlatılarda da görülebileceğini, birçok mitoloji, destan ve efsanede entrikanın var olduğunu gösterir. Türk masallarında önemli bir tip olan Keloğlan masallarında da entrikayı görmek mümkündür. Keloğlan kurnazlığı ve zekâsıyla ona kurulan hileleri boşa çıkarır ve karşı bir hile kurarak rakiplerini mağlup eder. Bu duruma Keloğlan ile Dev masalında karşılaşıyoruz "Keloğlan para kazanmak için sürekli hile yapar. Aklı her türlü hileye çalışan Keloğlan, bu sayede herkese korku salan devi bile öldürür" (Erdal, 2016: 1814). Keloğlan'ın

² <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 16.08.2025]

³ Kaya, hile motifini şu şekilde açıklamaktadır: İnsanlar, gayelerine ulaşmak için yahut üstün gelmek için mücadeleci, azimli, güçlü ve kararlı olmalarıdır. Ancak bunların olmadığı durumlarda işin üstesinden gelmek için hileye başvurmayı yeğlerler. Sarinci, sürgün ile Küldür Han'ın elinden beş arkadaşının yardımıyla hile yaparak kurtulur. [https:// dogankaya.com/](https://dogankaya.com/) [Erişim Tarihi: 10.08.2025].

kurnazlığı ve cesaretiyle kurduğu entrikalar Köroğlu hikâyesine de yansımıştır. Keloğlan, Kâhya Bey Kırat'ı elde edemeyince Keloğlan'ın Kıratı kaçırmamasını ister. Keloğlan annesinden izin alarak yola koyulur. Bir hile kurarak Köroğlu'yla yakınlık kurar ve zamanla Kırat'a seysis olur. Birçok entrikalar kurarak doru atı kaçırr (Alptekin, 2019: 144).

Entrikanın hile ve aldatma şeklinde deyimlere de yansıdığı görülmektedir. Bazı deyimlerde doğrudan entrikanın işlevinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Sözelimi, *ayağını kaydırmak, çelme takmak, damarına girmek, açmaza getirmek (düşürmek), Ali'nin külahını Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye giydirmek, kuyusunu kazmak, oyuna getirmek* (Kargı İnce, 2021: 137) gibi birçok deyim entrikanın birer parçası olan tuzak, dümen ve hilenin hangi suretle yapıldığını göstermektedir. Entrika masalların da olay örgülerinin olmazsa olmazıdır. Çünkü masallarda genellikle iyilikle kötülüğün mücadelesi olduğundan entrikanın olması kaçınılmazdır. Yukarıda tartışılan entrikanın tanımından da anlaşılmaktadır ki halk hikâyelerinde entrikalar âşığın sevgilisine kavuşmasına engel olacak sebeplerin gizli bir şekilde kurgulanarak ortaya çıkmasıdır. Ancak bu sebepler başka kimseler tarafından öne sürülen şeyler olarak görülmektedir. Âşığın zafiyetinden dolayı entrikalar rakipler için elde bulundurulmuş bir koz görevi üstlenmektedir. Bu entrika durumu âşıklığın başından başlar ve sonuna kadar devam eder. Âşık Garip Hikâyesindeki entrikalar birtakım başlıklara ayrılmıştır. Bu başlıklarda öne çıkan ve entrikalar iki ortak nedenden oluşmaktadır:

1. Âşık Garip'in Şahsenem'e kavuşmak için kurguladığı entrikalar
2. Âşık Garip'in Şahsenem'e kavuşmasını engellemek için geliştirilen entrikalar

Birinci kısımda Âşık Garip 'in kurguladığı pek bir entrika bulunmamaktadır. Yalnızca iki yerde çok karşılaşılan Garip'in kurguladığı entrikayla karşılaşılır. Bunlardan biri kız kardeşiyle Şah Velet'i evlendirmeye çalışarak ondan kurtulmaya çalışması, diğer entrika ise Şahsenem'i Tebriz'den uzaklaştırıp Tiflis'e getirebilmek için kurduğu entrikalar dikkat çeker. Bu iki entrikanın dışındaki entrikalar genellikle ikinci kısım entrikalardır ki bu entrikaların Âşık Garip'in aleyhine kurgulanan entrikalar olduğu açıktır.

Entrikalar epizotlara göre oluşsa da her epizot bir entrika oluşturmamaktadır. Sözelimi, kahramanın doğduğu ev epizotu bir entrikayı açık bir şekilde göstermeyebilir. Ancak sevgilinin para kazanmak için gurbete çıkması epizotu halk hikâyelerinden olan sevgi hikâyelerinin ortak epizotudur. Hikâyedeki entrikalar epizotlara bağlı olarak gelişmektedir.

1.1. Entrikanın Oluşum Şekli ve Nedenleri

Âşığın kötü durumundan ve zayıflığından faydalanan rakipleri ona bazı hileler kurar ve onun sevdiği kimseye kavuşmasına engel olurlar. Bu da sözlü kültür içerisinde sürekli bir mücadelenin var olduğunu göstermektedir. Böylelikle âşığın gıyabında bazı entrikalar kurulur. Bu zayıf noktalar rakiplere fırsatlar verir. Hikâyenin devamını sağlayan önemli duraklar olarak karşımıza çıkar. Bu durum farklı varyantlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Çünkü hikâyeyi icra eden kimse kendinden de bazı entrika oluşturacak şeyler ekleyerek asıl anlatıya katkı sağlamış olabilir. Bu durumu izah eden Ong'un şu sözü manidardır: "*Ozanın belleğindeki değişmeyen malzeme, bütün öykülerin farklı bir yapıya çıkmasını sağlayan, yüzer bir konu ve kalıp hazinesidir*" (2014: 78). Halk hikâyesi icracıları entrikanın nasıl oluştuğunu anlatırlar. Ancak asıl kahramana

odaklandığı için entrikanın ince ayrıntıları hep gizemli olarak kalmaktadır. Söz gelimi; Şah Velet, Âşık Garip'e rakiptir. Ancak Âşık Garip kimlerle nasıl ve neyi konuştuğu, entrikayı nasıl kurguladığı ayrıntıları üzerinde pek durulmaz.

1.1.1. Fakirlik

Türk halk hikâyelerinde âşıklar genellikle fakir kimseler olarak görülmektedir. Ancak âşıkların sevdiği kimseler genellikle padişah veya bezirgânın kızı gibi zengin konumdaki kişilerdir. Âşık hem statü hem de maddi imkânları itibarıyla bazı entrikalarla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak bazı varyantlarda âşığının padişahın oğlu olduğu, Sonradan fakirleştiğine de rastlamak mümkündür. Türkmen'in değerlendirmesine göre; Âşık Garip bütün varyantlarda fakir olduğundan dolayı maceraya atılır, bazı varyantlarda zengin bir tüccar veya padişahın oğlu olmasına rağmen birtakım nedenlerle fakirleşir⁴ (Türkmen, 2018: 58).

"Garip, bir padişah çocuğudur. Bunlar da üç kardeşirler. Babaları ölünce fakir düşerler utançlarından bulundukları şehri terk etmek zorunda kalırlar. Yolda bir çay kenarında mola verirler. Yorgunluktan hepsi de uyuyakalırlar. En küçük kardeş olan Garip'e, rüyasında bir derviş: "Gün doğar doğmaz suyun ortasından üç yumak gelecek. Bu yumaklardan en büyüğünü alan padişah, ortancayı alan zengin bir tüccar, en küçüğü alan da fakir bir âşık olacak" der. Ertesi gün dervişin söylediği gibi suyun üzerinde üç yumak gözüktür. Garip, en küçük yumağı alır ve fakir bir âşık olur" (Türkmen, 2018: 50).

Âşık Garip'in fakirliği her bakımdan hikâyeye yansımaktadır. Rakibi olan Şah Velet ona göre zengin olduğundan Şahsenem'e gönderdikleri hediye de bu zıtlık görülmektedir. Zengin olan Şah Velet çok kıymetli bir hediye gönderirken Âşık Garip de fakirliğini belirten çürük bir elma göndermiştir. Hikâyede görülen elmanın birçok anlamı olabilmektedir. Elma aynı zamanda âşıklığın başlangıcında bir bade işlevi görmekte ve âşıklık geleneğinde önemli bir yer ihtiva etmektedir.

"Şah Velet bir emanet gönderir. 'Kız hangisini seçerse, kızı o alacak.' derler. Şah Velet elmaslarla süslenmiş bir nar gönderir altın bir tepsi içinde. Âşık Garip de çürük bir elma gönderir." (Başgöz, 2012: 221).

Başgöz'ün *Türkülü Aşk Hikâyeleri* adlı çalışmasında 1943 senesinde Cevlanî'nin anlattığı âşık Garip Hikâyesinde, Âşık Garip (Maksut) Tebriz'de Ali Bezirgân'ın oğludur. Babasının ölümüyle Maksut'un aldığı mirası kısa sürede tüketerek fakir kaldığı ifade edilir (2012: 455-456).

1.1.2. Kimsesizlik

Kimsesizlik, sevgi temalı halk hikâyelerinde çokça karşılaşılan bir olgudur. Âşığın aleyhinde entrika kurmaya olanak sağlar. Y1 ve Y2⁵ varyantlarına göre, Garip, Halep'e geldiği zaman Halep paşasına, hayatta kimsesi olmadığını söylemiştir (Türkmen, 2018: 57). Garip'in gerçekte kimsesiz olmadığı öğrenilir. Ancak Garip, gurbette olduğundan dolayı kimsesi olmadığından kendisini bu şekilde tanımlamış olabilir. Ayrıca, kimsesiz olduğu babasının ölümünden dolayı da hikâyeye yansımış

⁴ Âşık Garip'in ailesinin fakir ve zengin olarak hikâyeye yansıdığı görülmektedir. Bazı varyantlarda babası bezirgândır ve sonradan fakirleşmiştir. Bazı varyantlarda ise padişahın oğludur. Bazı varyantlarda ise fakir bir aileye mensup olduğudur. Azerbaycan ve Türkmen gibi varyantlarında zengin iken Kabartay ve Karaim varyantlarında ise fakir bir aileye mensuptur (Türkmen, 2018: 48).

⁵ Fikret Türkmen, çalışmasında varyantları bu şekilde isimlendirmiştir.

olabilir. Nitekim başka varyantlarda da bu durum ifade edilmektedir. “*Karîb’in bir beyin oğlu olarak dünyaya gelmesine karşın Şahsenem’i alabilecek mal varlığına sahip olmaması, doğduktan kısa bir süre sonra babası vefat edince halkın ona kimsesiz anlamına gelen “Karîb” ismini koyması...*” (Demir ve Öztürk, 2022: 79) ifadesinde kimsesizlik anlamında kullanılan “karîb” kelimesinin tesadüfi olmadığı, hikâyenin olay örgüsünü oluşturan ve entrikalara neden olan en önemli özellik olduğu görülmektedir. Türkmen’ ise Âşık Garip’ in başta zengin bir aileye mensup olduğu sonradan fakirleştiğini ifade eder. “*...Garip, padişah çocuğudur. Bunlar da üç kardeşirler. Babaları ölünce fakir düşerler...*” (2018: 49). Bu durumdan dolayı fakir olduğu hikâyeye yansımış olabilmektedir. Şah Velet adındaki rakip bazı varyantlarda Şahsenem’in amcasının oğlu olarak anlatıya yansır. Şah Velet Âşık Garip’in öldüğü haberini yayınca Şahsenem’le nişanlanır. Babası ölmüş ve öz amcasının oğlu ona rakip olunca, anlatıya Garip’ in kimsesiz olduğu algısını yansıtmış olabildiği düşünülebilir.

1.1.3. Kıskançlık

Halk hikâyelerinden sevgi hikâyeleri kapsamında olan hikâyelerin hemen hemen hepsinde kıskançlık bulunmaktadır. Genellikle âşık fakir olduğundan veya sonradan fakirleştiğinden rakibi olan zengin biriyle mücadeleye girer. Böylelikle her iki rakip arasında bir kıskançlık boy gösterir. Dolayısıyla, kıskançlık duygusu anlatılarda birçok entrikanın oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Kıskançlıkla ilgili entrikada; Âşık Garip bir tuzak kurar ve Şahsenem’i Tebriz’den uzaklaştırmak için bir hileye başvurur. Kendisi de annesi ve kardeşiyle beraber sevgilisini görmek için Tiflis’e yola koyulur. Türkmen’in belirttiği birçok varyantta, Âşık Garip sevgilisini görmek için Tiflis’e gelir (2018: 50-51). Âşık Garip’ in birçok bahaneyle sevgilisini rakibinden uzaklaştırarak görmek için entrikaya başvurduğu görülür.

1.1.4. Ayrılık ve Gurbet

Sevgiliden uzak düşme âşığın bazı entrikalar kurmasına neden olur. Ayrıca âşığı sevgilisinden ayırmak ve gurbete göndermek de bir entrikanın sonucudur. Âşık Garip’in Şah Senem’e âşık olduğu andan itibaren başlar, bu durum hikâyeye şöyle yansımıştır: “*... Garip ile Şahsenem aynı medrese devam ederler. Aralarındaki sevgi bu devrelerde başlar. Şahsenem’in babası durumu öğrenince kızı medreseye göndermez*” (Türkmen,2018: 50). Bu entrika nedenleri Âşık Garip’in dışındaki insanların bir bahaneyle kurduğu entrikalardır.

Âşık Garip’in çocukluğundan itibaren bu mesafe hikâyenin sonuna kadar görülmektedir. Ancak zaman zaman Garip onunla görüşmek için bir entrikayla Şahsenem’i Tiflis’e getirmeyi başarsa da bir kavuşma gerçekleşmemektedir. Âşık Garip, Şahsenem’e kavuşmak için yüksek miktardaki başlık parasını kazanmak maksadıyla gurbete gitmek zorunda kalır. Gurbete çıkma zorunluluğu başlık parasında kurulan entrikanın bir sonucu olarak sürmektedir. Garip, gurbette kahvehanelerde saz çalarak para kazanmaktadır. Garip’in kahvehanelerde saz çaldığı şehirler varyantlarda Halep, Erzurum ve Sivas şehirleri olarak hikâyeye yansımıştır (Türkmen,2018: 89). Başta ismi Resul olan âşığın Tiflis’in yabancısı olduğundan dolayı ismi Âşık Garip olarak değiştirilir (Alptekin,2019: 225). Âşık Garip Senem’i istemek için Hoca Sinan’a birini gönderir Hoca Sinan kızı vermek ister ancak kırk kese akçe ister. Garip bu şekilde gurbete çıkmak zorunda kalır (Alptekin, 2019: 225).

1.1.5. Yüksek Miktarda Başlık Parası

Şahsenem'in babası Âşık garibin gücünün yetemeyeceği kadar yüksek miktarda başlık parası ister. Kendi içinde kızını Âşık Garib'e vermek istemesine rağmen örf ve adetlerine bağlı kalmak zorunda kalır (Türkmen,2018: 52). Başka bir anlatıda da başlık parası olayında bazı entrikalar dönmektedir. Bu entrikada yüksek miktarda başlık parası bırakılarak Âşık Garib'in evlenmesi engellenir: *"Bir gün Tiflis padişahının oğlu olur. Şenlikler yapılmaktadır. Âşık Garip bir hoca yanında (Behram Hoca) hizmetçidir (...) Garib bir türkü söyler padişahın hoşuna gider. "Dile benden ne dilerse" diye sorar. Garip Padişah'tan Behram'ın kızı Şah Sine'yi ister (...) oğlanın veremeyeceğini düşünerek 30 kese altın ister"* (Türkmen,2018: 52). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılıyor ki entrikayı oluşturan neden Garip'in yüksek miktarda başlık parasını verecek durumda olmamasıdır. Bu noktayı esas alarak onun veremeyeceği miktarda başlık parası isterler ki Garip bunu tedarik etmek için gurbete gider.

1.1.6. Âşığın Rakiplerinin Olması

a) Sanatı Yönüyle

Türk halk hikâyelerinde entrikayı oluşturan en önemli epizotlardan birisi de âşığın birden fazla rakibinin bulunmasıdır. Bu rakipler, âşığın farklı özellikleriyle ilgili olabilir. Âşık Garip hikâyesinde Garip'in âşıklık yaparak para kazanmasını çekemeyen başka âşıklar onun sanatı yönüyle ona rakip olurlar bu da dolaylı olarak Garip' in para kazanmasını engellemek için bazı entrikalar kurar ve sevgilisine kavuşmasını öteler. Rakip kimseler Garip'i alt etmek için bazı tuzaklar kurarlar. Çünkü birçok varyantta Âşık Garip' in yedi sene mühlet alıp başlık parasını toplama çalıştığı anlatılır. Bu entrikayla Âşık Garip' in para biriktirmesi zorlaşır veya belirlenen zamanı aştığından önemli bir engel teşkil etmektedir. Ancak bütün entrika sebepleri bir amaç uğruna yapılır. *"Bir olaydan kaynaklanan olay zincirinin farklı sapmalarının olmayışı şeklinde de tanımlanabilir"* (Kurtlu ve Koçak,2015: 6) Entrika birliğini sağladığı görülmektedir. Ancak bu entrika birliğinin ortak amacı âşığın sevgilisine kavuşmasını engellemektir.

b) Sevgi Yönüyle

Bir diğer rakip durumu ise Şahsenem'in başkası ile evlendirilmek istenmesi durumudur. *"Bütün varyantlarda Şah Senem'le evlenmek isteyen bir rakip gözükür. Şah Velet adındaki bu rakip, bütün varyantlarda Şah Senem'i ele geçirmek için hileye başvurur. (Türkmen,2018: 55). "Türk halk hikâyeciliğinin önemli kahramanlarından biri olan Şah Abbas bu hikâyede Şahsenem'le Garip' in kavuşmasını engelleyen zalim baba olarak karşımıza çıkar"* (Boratav 'dan akt. Atnur, 2007: 151).

Âşık Garip hikâyesinin birbirinden farklı varyantlarında ona rakip olan Velet adındaki akrabası veya bezirgânın oğlu Şahsenem'le evlenmek istemektedir. Bu durumda Âşık Garip'in en büyük rakibi olur ve Garip 'in sevdiğine kavuşmasında en büyük entrikaların oluşmasına neden olmaktadır. Âşık Garip bütün varyantlarda kız kardeşini Şah Velet'le evlendirdiğini belirtir (Türkmen,2018: 60). Kazan Tatarlarındaki Âşık Garip hikâyesinde Şah Velet yine rakip olarak hikâyeye yansıdığı görülmektedir (Atnur, 2007: 154). Başöz'ün *Türkülü Aşk Hikâyeleri Bir Gösterim Olarak* adlı çalışmasında, aynı şekilde Şah Senemin beşik kertmesi olarak yansımaktadır. *"Şah Senem oğlu Şah Velet'e beşik kertme vergilidir. Şah Velet duyar ki Şah Senem'i bir âşığa veriyorlar. Toplanıp gelirler Hoca' Mahmut'un huzuruna"* (Başgöz, 2012: 221).

1.2. Süreç İçerisinde Gelişen Entrikalar

1.2.1. Keloğlanla Mücadele

Âşık Garip hikâyesinin bazı varyantlarında ilginçtir ki Garip, Kel Oğlan'la karşılaşır. Kel Oğlan burada Şah Velet' in adamlarından olduğundan dolayı onunla seyahate çıkan Garip'e bazı entrikalar kurar. Yolda bir nehre rast geldiklerinde Garip elbiselerini çıkarıp nehri geçerken Kel Oğlan elbiselerini alıp kaçar. Tiflis'te Âşık Garip' in elbiselerini insanlara göstererek onun öldüğünü söyler (Türkmen,2018: 55). Keloğlan Âşık Garip hikâyesinde olumsuz ve entrika kuran bir tip olarak görülür. Bazı halk hikâyelerinde ise birbirinden uzak iki âşığın arasındaki haberleşmeyi sağlayan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Pervin Ergun, *Altay Destanlarında Ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay-Keloğlan* adlı çalışmasından alınan aşağıdaki ifadeler bu durumu destekleyecek niteliktedir:

"Halk hikâyelerinden Âşık Garip'te de Keloğlan tipi yer almıştır. Garip'in rakibi Şah Veled'in Şah Sanem ile evlenmesini temin için, Âşık Garip'i ölmüş zannettirir. Tahir ile Zühre hikâyesinde iki âşığa birbirinden haberler götüren bir âşıktır. Bir kervanda bulunarak Zühre'nin şiirlerine cevap verir" (Ergun,2004: 41).

Görülüyor ki Türk Halk edebiyatında, özellikle masallarda kötülere karşı ince zekâsı ve kurnaz tavrıyla çok sevilen bir karakter olan Keloğlan, halk hikâyelerinde asıl kahramanın rakiplerine yardımcı olduğu ve asıl kahramanın karşısında durduğu için anlatı dahi olsa halk tavrı her zaman asıl kahramanın yanında olacağından Keloğlan burada kötü bir tip olarak görülmektedir. Masaldaki sevilen tip yerine burada hilekâr ve entrikaya yardımcı olan bir düzenbaz olarak anlatıya yansımıştır. Ancak çok nadir de olsa bazı masallarda Keloğlan olumsuz özellikleriyle görülmektedir, Esmâ Şimşek'in *Türk Masallarının Millî Tipi: Keloğlan* adlı çalışmasında bu şekildeki masal örnekleriyle karşılaşmak mümkündür (2017: 49).

Aşağıdaki ifadede Âşık Garip, Keloğlan'ın mahalleden arkadaşıdır. Keloğlan yine bir hileyle Garip'i kandırır ve âşık Garip'i galeyana getirerek diğer âşıklarla mücadele etmesini sağlar. Burada da entrikayı kuran hilekâr bir tip olarak karşımıza çıkarken Âşık Garip ise saf ve temiz niyetli biri olarak görülmektedir.

"Maksut 'un Mahallesinde bir Keloğlan var idi. Maksut' un arkadaşıydı. Geldi Maksut 'a dedi. "Aslan Dede kahvesinde kırk âşık çalar çağırır. Ağızlarının söylediğini kulakları işitmez (...) Maksut'u kandırdı..." (Başgöz, 2012: 458-459).

1.2.2. Doğal Gelişen Entrikalarla Mücadele

Âşık Garip hikâyesinde insanların doğrudan oluşturduğu entrikaların dışında Âşık Garip 'in sevdiğine kavuşmasını engelleyen, insan gücünün üstünde olan bazı engelleri görmek mümkündür. Bu engeller ve entrikalara *doğal gelişen entrikalar* denilebilir. Halk hikâyesi icracılarının etkisiyle de oluşturulan birtakım entrikalardır ki âşığın önünde birer bariyer ve set gibi kurulur. Âşık Garip' in diliyle bu durum şu şekilde hikâyeye yansımıştır: *"Tebriz'in üstünde gökten ateş yağdığını, çevresinde çetin bir cenk olduğunu..."* (Türkmen,2018: 91). Ancak buradaki ifade mecaz anlamda bir ifadedir. Garip âşıklarla imtihan olduğundaki zorluklarla mücadele etme durumunu anlatır. Yaptığı mücadelenin zorluğundan bahsederken "gökten ateş" yağdığını ifade eden sözünde ise maddi engellerin dışında kader boyutuyla onu engelleyen bazı engellerin olduğu anlaşılmaktadır. Âşıklık geleneği icra etme şekliye çevreden etkilendiği gibi anlattıkları hikâyelerden de çevreden etkilenebilir. Âşıklık geleneğinin icra etme şeklinin

çevreden etkilendiğini Fikret Türkmen şu ifadelerle açıklamaktadır: “Bugün Anadolu’da yaşamakta olan âşıklık geleneği ortak bir yapıya doğru ulaşmaktadır. Âşıklar bir yörede görüp beğendikleri bir tarzı kendi memleketlerine götürmekte...” (Günay, 2015: 103). Türkmen’in yukarıdaki ifadelerde âşıklık geleneğinin icra şeklinin çevreden etkilenebileceğini göstermektedir. Bunun dışında hikâye icracıları da muhtevaya bağlı kalmak suretiyle hikâyenin olay örgüsünde bazı değişikliklerde bulunabilirler. Yaşadığı yöreye göre sözelimi dağlık bir bölgede ise dağ engelini başkahramana engel bırakabildiği, nehirlerin olduğu bir yerde yaşıyorsa çevrenin etkisiyle asıl kahramanın önüne nehir engelini bırakabilir. Âşıklık geleneği Erzurum, Kars ve Erzincan yöresinde yaşatıldığından muhtevada fırtınanın olması kaçınılmazdır. Âşık Garip hikâyesinde Kemah dağları ve fırtınayla karşılaşırız. Bunların çoğu hikâye icracısı tarafından asıl kahramana kurulan entrikalardır.

a) Kemah dağlarında fırtınaya yakalanması⁶

Âşık hikâyelerinde dağ ve fırtına engeli örneklerine rastlamak mümkündür. Âşık bu doğal engelleri aşmak için çok mücadele eder ancak burada Hızır veya pirin yardımıyla kurtulur. Doğal gelişen entrika dediğimiz bu engellerden yine insan gücünün üstünde bir güç ve yardımla kurtulur. Âşıklar genellikle gördükleri rüyada pirlere onların zorda kalacakları durumlarda yardım edeceklerini söylerler. Âşık Garip hikâyesinde bu durumun gerçekleştiği görülmektedir:

“Âşık Garip’in kar kış gibi engellerle karşılaştığı yer Erzincan ve çevresidir. Ona Pirin yardım ettiği yer Erzincan, Kemah gibi yerlerdir. ‘Yum gözlerini diyen Pir Dede, Garip gözlerini yumup aç gözlerini deyip, Garip açtı ki Kemah dağları nerede kaldı. Erzurum düzi, lâkin güli gülistan, lâkin guşlar civildir, sular ahıyor, Tipi Kemah dağlarında kaldı” (Kara ve Uludağ, 2023: 12).

b) Keloğlanla nehri geçmeye çalışması⁷

Nehir ve su engeli halk hikâyelerinde çokça görülmektedir. Âşığın karşıya geçmesi için bir engel ve tuzaktır. Bu tuzak ve entrikalar kimi halk hikâyesine dağ, tepe olarak yansırken kimi durumlarda fırtına, tipi gibi hava olayı olarak da yansıdığı görülmektedir.

c) Garip’ in atının ölmesi⁸

Garip’ in atının ölmesi olayı da ani gelişen bir tuzak olarak Âşık Garip ile ilgili anlatılara yansımaktadır.

d) Sazın telinin kopması⁹

Garip’in sazının telinin kopması da önemli bir olay olarak görülmektedir. Bu durumda Âşık Garip eğer sazın “teli koparsa ya öldüğümü ya geldiğimi anlayın” (Türkmen,2018:110) ifadesinde de sazın telinin kopmasıyla Garip’in gelip gelmeyeceği

⁶ Bkz. Türkmen,2018: 57

⁷ Bkz. Türkmen,2018: 55

⁸ “Garip’in atı yolda ölür. Bir ihtiyar kılığında gelen Hızır, Garip’i yurduna tez zamanda ulaştırır. Aynı zamanda Hızır, Garip’e, atının ayağının başığı topraktan almasını tembihler” (Dilek,2010,60).

⁹ Bkz. Türkmen,2018: 110.

noktasında bir anlaşılmağına neden olur. Garip'in Annesi ve kardeşi bu durumdan dolayı çok üzülmüşler. Ancak annesi Garip'in geleceğinden ümitlidir.¹⁰

Sonuç

Türk Halk hikâyeleri, Türk edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bunlardan biri olan Âşık Garip hikâyesi Türk dünyasında Azerbaycan'dan Anadolu'ya oradan da balkanlara kadar birçok yerde anlatılmaktadır. Âşık Garip hikâyesine Tebriz, Tiflis, Halep, Diyarbakır ve Antep gibi bazı önemli şehirler yansımaktadır. Bu çalışmada bazı önemli tespit ve sonuçlara ulaşılmıştır. Entrikalar anlatmaya bağlı türlerden olan halk hikâyesi ve masallarda yoğun bir şekilde görülmektedir. Çünkü olay örgüsü belli sebeplerle bağlı olarak gelişir ve devam eder. Halk hikâyelerinde de bu durumla karşılaşmak mümkündür. Halk hikâyesi belirli epizotlarla yürür bu epizotlar hikâyenin yürütmesi için deyim yerinde ise bir enerjiye ihtiyaç duyar. Entrikalar hikâyelerde bu enerjiyi sağlamaktadır. Âşık hikâyelerinde yoğun şekilde rekabet olduğundan rakipler birbirlerini mağlup etmek için birtakım hilelere başvururlar. Bu hileler de bazı entrikaların oluşmasına neden olduğu görülür. Âşık Garip hikâyesinde bu entrikalar asıl kahramandan kaynaklandığı gibi onun dışındaki nedenlere bağlı olarak da gelişmektedir. Ancak görülüyor ki Âşık Garip'in etkisi dışında gelişen bütün entrikaların tek bir nedeni vardır: " Âşık Garip 'in Şahsenem'e kavuşmasını engellemek" Bu durumda bazı bahanelerin ortaya sürülmesi gerekmektedir. Bu nedenler entrika suretiyle hikâyelere yansımıştır.

Kaynakça

- Albayrak Sak, V. (2023). Destandan Gerçeğe: İran Mitolojisinde Hile Sembolü Rüstem ve Rüstem Paşa. *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Belgü Dergisi*(Özel Sayı), 256-265.
- Alptekin, A.B. (2016). Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Atnur, G. (2007). Kazan Tatarlarında "Şahsenem ve Garip" Hikâyesi, *Millî Folklor*, (76), 149-156.
- Başgöz, İ. (2012).Türkölü Aşk Hikâyeleri Bir Gösterim Olarak, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Boratav, P.N.(1995), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Demir, R., & Öztürk, M. (2022). Âşık Garip Hikâyesi" nin Yeni Bir Varyantı Ve Çözümlemesi. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 72-81.
- Dilek, İ. (2010). Aşkın İki Yüzü Tek Hâli: Âşık Garip Hikâyesi ile Romeo ve Juliet'in Mukayesesi. *Millî Folklor*, 22(87), 58-71.
- Elçin, Ş. (1988) .Halk Edebiyatı Araştırmaları-1. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, K. (2016). Keloğlan Masallarında Çocukların Eğitimine Yönelik İletiler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1805-1822.
- Ergun, P. (2004). Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay-Keloğlan. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı:18, s.37-45.
- Günay, Ü.(2015). Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kargı İnce, G. (2021). Deyimlerde Kandırmak Kavramı. *Homeros*, 4(3), 137-149.
- Köse, N.(1996). "Türk Halk Hikâyelerinde (Yapı) Structure", *Araştırmalar I. Millî Folklor Yayınları: 8 Halk Edebiyatı Dizisi: 4*, Ankara, 20-53.

¹⁰ Bkz. (Türkmen,2018:110)

Türk Halk Hikâyelerinde Entrika: Âşık Garip Hikâyesi Örneği

- Kurtlu Y. ve Koçak B.(2015).Halk Anlatılarının Epik Kuralları Işığında Bir Destan İncelemesi. *Current Research in Social Sciences*, 1(1), s.1-8.
- Ong, W.J.(2014). Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojikleşmesi (çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.
- Schiller, F. (2019). *Love and Intrigue* (çev. Flora Kimmich). Cambridge: Open Book Publishers.
- Türkmen, F. (2018). *Âşık Garip Hikâyesi İnceleme-Metin*.Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uludağ, E., & Kara, R. (2023). Halk Hikâyelerinde Erzincan. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*.(70), s.1-14.

İnternet Kaynakları:

<https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 16.08.2025]

<https://dogankaya.com/> Kırğız Destanları [Erişim Tarihi:10.08.2025]